

DOROTA KORNAS-BIELA

MOTYWACJA MORALNA MŁODZIEŻY PSYCHOLOGICZNE BADANIA STUDENTÓW

WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ

Psychologia moralności nie ma długiej historii i do dziś nie utraciła jeszcze cech pionierskich. Czynnikiem hamującym rozwój badań psychologicznych w tej dziedzinie jest specyfika zjawisk moralnych i bogactwo ich uwarunkowań. Fakt ten nie zwalnia jednak od obowiązku podejmowania problemów z dziedziny moralnej w badaniach naukowych, które mają nie tylko doniosłe znaczenie teoretyczne, ale służą również praktyce moralnej. Wnioski z tych badań mogą być formułowane w postaci ogólnych lub szczegółowych postulatów dla konkretnych posunięć społeczno-wychowawczych.

Uderzającą cechą badań w dziedzinie psychologii moralności jest swoiste ograniczanie pola doświadczeń do określonych rodzajów zjawisk moralnych (Soldenhoff 1967 s. 71). Przedmiotem badań polskich psychologów były przede wszystkim: pojęcia moralne (Szyc 1899), sądy moralne (Szmydt 1948; Zborowski 1959), poczucia moralne (Batawia 1929; Chmielekówna 1917; Jasnorzewska, Kunicka, 1935; Szyc 1912; Szmydt 1948), znajomość słownika określającego pojęcia moralne (Baley 1934; Domański 1934; Szabuniewicz 1934), motywy moralne (Ciemborowicz 1914; Matusewicz 1968) oraz poglądy moralne (Baumgarten 1927; Kowal 1959; Małewska, Muszyński 1962; Muszyński 1963).

Przegląd tych badań wskazuje, iż metody stosowane w psychologii moralności mają najczęściej charakter ankietowy, zaś analiza wyników ogranicza się zwykle do obliczenia procentów i przytaczania odpowiedzi badanych. Większość prac pozostaje w nurcie psychologii rozwojowej i dotyczy moralności dzieci oraz młodzieży dorastającej. Niewiele jest natomiast badań młodzieży starszej (np. akademickiej) lub dorosłych.

W ocenie wartości moralnej działania człowieka uwzględnia się nie tylko sam czyn, ale również jego okoliczności i motywację. Motywacja ukierunkowuje działanie człowieka na realizację określonego celu, który angażuje sferę poznawczą (procesy intelektualne) oraz dążeniową podmio-

tu. Celem działania moralnego jest urzeczywistnienie pewnych wartości, a ich charakter decyduje o kwalifikacji etycznej czynu (Ossowska 1949 s. 27n.). Wartościami tymi mogą być np. dobro osoby, zgodność działania lub niedziałania z normą powinnościową, korzyść własna.

Każde działanie moralne człowieka ocenia się w aspekcie tego, czy zgadza się ono (wtedy jest moralnie wartościowe), czy też pozostaje w sprzeczności z normą moralną, przez którą w szerokim znaczeniu rozumie się regułę działania moralnego, wyznaczającą podmiotowi jakiś określony rodzaj postępowania w danej sytuacji. W każdej normie moralnej można wyodrębnić 2 elementy: przedmiot, określający, jakie działanie ma być podjęte, oraz motywację, uzasadniającą, z jakich względów (dlaczego) należy czyn zaktualizować.

Do badań eksperymentalnych nad preferencją norm¹ wybrano 3 typy motywacji: personologiczną, deontyczną i utylitarną. O ile wartością, ku której zmierza działanie zgodne z jakąś normą moralną, jest dobro osoby, godność osobowa człowieka, to motywację tego działania będzie się określało jako personologiczną (np. zachować tajemnicę, ponieważ taka postawa jest godna człowieka). O ile celem działania jest sama realizacja określonego w normie powinnościowego stanu rzeczy jako takiego, to motywacja ma charakter deontyczny (np. być sprawiedliwym, ponieważ to jest obowiązkiem człowieka). Motywacja czynu będzie utylitarna, gdy celem działania jest osiągnięcie szeroko rozumianej korzyści: popularność w grupie, korzyść materialna, uznanie społeczne (np. być wdzięcznym, ponieważ można liczyć na dalszą pomoc ze strony danej osoby). Biorąc za kryterium podziału norm typ motywacji można wyróżnić normy: personologiczne, deontyczne (por. Czeżowski 1970 s. 133n.) i utylitarne.

W badaniach tych ograniczono się do wybranego arbitralnie podzbioru 9 norm, z których każdą sformułowano w 3 wersjach: personologicznej, deontycznej i utylitarnej. W ten sposób powstało 27 norm:

1. Udzielić pomocy potrzebującemu w niebezpieczeństwie śmierci, ponieważ przez to czyni się dobrze drugiemu.
2. Udzielić pomocy potrzebującemu w niebezpieczeństwie śmierci, ponieważ to jest obowiązkiem człowieka.
3. Udzielić pomocy potrzebującemu w niebezpieczeństwie śmierci, ponieważ można liczyć na wdzięczność.
4. Nie narażać swego życia na niebezpieczeństwo, ponieważ życie każdego człowieka stanowi wartość.

¹ Relacja preferencji zachodzi między jakąś normą n_1 i n_2 wtedy, gdy istnieje podmiot x , który stoi przed wyborem jednej z tych 2 norm, i jest przy tym tak, że norma n_1 została przez decydenta wybrana, lecz jednocześnie nie wybrał on normy n_2 (tzn. x przedkłada n_1 nad n_2).

5. Nie narażać swego życia na niebezpieczeństwo, ponieważ jest się wewnętrznie zobowiązanym do szacunku i ochrony życia.
6. Nie narażać swego życia na niebezpieczeństwo, ponieważ ryzyko to jest nieopłacalne.
7. Zachować tajemnicę, ponieważ taka postawa jest godna człowieka.
8. Zachować tajemnicę, ponieważ się do tego zobowiązało.
9. Zachować tajemnicę, ponieważ przez to zyskuje się dobrą opinię w otoczeniu.
10. Działać zgodnie ze swymi przekonaniem, ponieważ od wierności im zależy wartość człowieka.
11. Działać zgodnie ze swymi przekonaniem, ponieważ jest się wewnętrznie zobowiązanym do wierności swoim przekonaniom.
12. Działać zgodnie ze swymi przekonaniem, ponieważ można liczyć na uznanie ze strony innych ludzi.
13. Solidaryzować się z grupą, do której się należy, ponieważ taka postawa wyraża szacunek dla jej członków i dla wartości realizowanych przez grupę (grupa dobrowolnie wybrana).
- 13a. Solidaryzować się z grupą, do której się należy, ponieważ taka postawa wyraża szacunek dla jej członków i dla wartości realizowanych przez grupę (grupa, do której należy się z konieczności).
14. Solidaryzować się z grupą, do której się należy, ponieważ takiej postawy wymaga przynależność grupowa (grupa dobrowolnie wybrana).
- 14a. Solidaryzować się z grupą, do której się należy, ponieważ takiej postawy wymaga przynależność grupowa (grupa, do której należy się z konieczności).
15. Solidaryzować się z grupą, do której się należy, ponieważ można przez to zdobyć akceptację w grupie (grupa dobrowolnie wybrana).
- 15a. Solidaryzować się z grupą, do której się należy, ponieważ można przez to zdobyć akceptację w grupie (grupa, do której należy się z konieczności).
16. Być wiernym przyrzeczeniu, ponieważ w ten sposób okazuje się szacunek wobec siebie i innych osób.
17. Być wiernym przyrzeczeniu, ponieważ ono zobowiązuje człowieka do jego wypełnienia.
18. Być wiernym przyrzeczeniu, ponieważ dotrzymanie go budzi zaufanie u innych ludzi.
19. Być sprawiedliwym, ponieważ taką postawą realizuje się dobro względem drugiej osoby.
20. Być sprawiedliwym, ponieważ to jest obowiązkiem człowieka.
21. Być sprawiedliwym, ponieważ postępowanie sprawiedliwe daje spokój sumienia.

22. Być wdzięcznym, ponieważ przez to docenia się dobroć względem drugiej osoby.
23. Być wdzięcznym, ponieważ jest się do tego zobowiązanym ze względu na wyświadczoną przysługę.
24. Być wdzięcznym, ponieważ można liczyć na dalszą pomoc ze strony danej osoby.
25. Być prawdomównym, ponieważ tego oczekuje od nas druga osoba.
26. Być prawdomównym, ponieważ należy zawsze mówić prawdę.
27. Być prawdomównym, ponieważ wzbudza to szacunek u innych.

PROBLEMY METODOLOGICZNE

Celem podjętych badań eksperymentalnych był pomiar stopnia preferencji norm moralnych wyodrębnionych ze względu na typ motywacji². Badania takie napotykają szereg trudności metodologicznych. Siłę preferencji ustala się zwykle w sposób empiryczny przez stawianie decydenta w odpowiednio dobranych sytuacjach i rejestrowanie jego wyborów (Szańkowski 1967 s. 10). Częstość wyboru danego działania zgodnego z normą moralną wskazywałaby na siłę preferencji tej normy (Greeno 1968 s. 34 nn.).

Taki behawiorystyczny pomiar intensywności preferencji norm jest jednak niemożliwy w wypadku sytuacji moralnych, gdyż nie można zapewnić identycznych wyznaczników przedmiotowych i podmiotowych takich sytuacji. Trudności tych można w pewnym sensie uniknąć przeprowadzając badania na podstawie autorefleksji podmiotu, który oceniałby swoje preferencje w hipotetycznych sytuacjach moralnych.

METODA BADANIA

W przeprowadzonych badaniach eksperymentalnych starano się dać odpowiedź na pytanie: ze względu na jaki typ motywacji i jak często powinno się postępować zgodnie z określoną normą moralną, tzn. jaka wartość i jak często powinna być celem działania, które zmierza do realizacji

² Pomiar preferencji norm moralnych ze względu na typ motywacji jest trzecim etapem szerszych badań, które miały za zadanie odpowiedzieć na pytania:

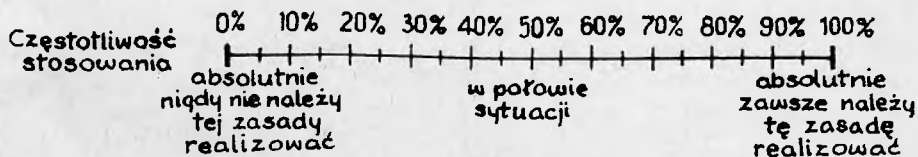
- a) Jakie jest uporządkowanie preferencyjne norm moralnych u młodzieży kończącej studia wyższe (na podstawie wskazania na skali stopnia akceptacji dla kolejno eksponowanych norm)?
- b) Jaka jest preferencja norm moralnych w sytuacjach konfliktowych u tej młodzieży (na podstawie wyboru 1 z 2 kolidujących norm, które wyznaczają 2 różne działania, ale motywacja jest tego samego rodzaju)?

tego, co określa przedmiot normy moralnej? Na przykład, jak często w sytuacjach, gdy podmiot zdecyduje się udzielić pomocy potrzebnemu w niebezpieczeństwie śmierci, powinien to uczynić tylko ze względu na to, że:

1. przez to czyni się dobrze drugiemu,
2. jest to obowiązkiem człowieka,
3. można liczyć na wdzięczność.

Badanemu eksponowano w kolejności losowej 10 kartek zawierających 3 normy moralne, które wyznaczały to samo działanie (przedmiot normy ten sam), ale różniły się typem motywacji (inna wartość jako cel działania). Kolejność norm na każdej kartce ustalono w sposób losowy, była ona stała dla wszystkich badanych (np. na kartce nr 3 wypisano normy nr: 7, 9, 8). W czasie eksperymentu nie używano terminów sugerujących, iż przedmiotem badań jest moralność, aby nie wywołać niewłaściwego nastawienia. Dlatego m. in. zamiast terminu „norma moralna” używano „zasada postępowania”, a termin „preferencja” jako nie znany części młodzieży zastąpiono przez „stopień akceptacji”.

W celu behawioralnej rejestracji preferencji norm moralnych ze względu na typ motywacji posłużono się w eksperymencie 100-stopniową skalą stopnia akceptacji zasad postępowania.

Najwyższy punkt na skali oznacza wszystkie sytuacje moralne, w których powinno być realizowane działanie wyznaczone przez przedmiot normy moralnej, np. wszystkie sytuacje (pomyślane hipotetycznie), w których powinno się „działać zgodnie ze swoimi przekonaniem”. Zadaniem badanego było podać, w ilu procentach tych sytuacji należy kierować się tylko motywacją personologiczną, w ilu tylko deontyczną, a w ilu tylko utilitarną. W celu eksperymentalnym motywacje te zostały wyodrębnione jako wykluczające się wzajemnie. W konkretnych sytuacjach życiowych motywacje te nie muszą konkurować z sobą ani się wykluczać, ale mogą się nawet wspierać (współwystępować). Aby ustalić stopień preferencji każdej z tych motywacji, badany musiał porównać parami normy (n): n_1 z n_2 , n_1 z n_3 i n_2 z n_3 . Rezultatem tego porównania było ustalenie 3 globalnych wskaźników procentowych preferencji, dopełniających się do 100, gdyż badany podawał je dla wszystkich sytuacji, w których — jego zdaniem — należy zrealizować określone działanie. Jeśli np. w pewnych sytuacjach moralnych powinno się „zachować tajemnicę”, to jak często należy kie-

rować się każdą z 3 motywacji. Wielkość każdego wskaźnika oznaczała, iż badany akceptuje w takim właśnie stopniu daną motywację w stosunku do pozostałych.

O ile, zdaniem badanego, każda z motywacji powinna jednakowo często zainicjować i ukierunkować dane działanie, to przyznawał im równy stopień akceptacji (33%). Jeżeli 2 motywacjom został przyznany ten sam punkt na skali, oznaczało to, iż jednakowo często powinny one uzasadniać podjęcie danego czynu; tak często, jak wskazuje na to wybrany stopień na skali. O tym, która z tych 2 motywacji będzie skłaniała badanego do dążenia zgodnie z kierunkiem wyznaczonym przez przedmiot normy moralnej, zadecydują okoliczności towarzyszące konkretnej sytuacji moralnej. Tej motywacji, co do której uważano, że nigdy nie powinna być „motorem” działania, przypisywano wartość zero. Proszono badanego, aby wykorzystał całą rozpiętość skali i przyznawał normom dowolne wartości od 0 do 100%.

Ocena stopnia akceptacji odnosiła się do tego, jak często — zdaniem badanych — powinno się daną motywacją kierować, a nie, jak często oni sami rzeczywiście się nią kierują w swoich wyborach. Pozwoliło to ustrzec się od zafałszowań, nieuchronnych przy jawnym wypowiedzaniu się na temat własnego postępowania moralnego. Badania miały charakter indywidualny. Każdy badany zapisywał wyniki na osobnej kartce papieru.

BADANA GRUPA MŁODZIEŻY

Interesujące wydawało się przeprowadzenie badań wśród młodzieży kończącej studia wyższe, gdyż z punktu widzenia życia społecznego ważne jest, „jaka jest ta młodzież”, jaką motywację postępowania moralnego ceni, jaką motywacją byłaby ewentualnie skłonna kierować się w swoim postępowaniu. Eksperymentowi zostało poddanych 150 studentów, po 30 osób z każdej z 5 wyższych uczelni Lublina: AM, KUL, UMCS, WSI, WSR. Starano się dobrać równą liczbę przedstawicieli każdego kierunku i wszystkich wydziałów zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn danej uczelni.

W rejestracji danych personalnych uwzględniono m. in. pochodzenie społeczne oraz miejsce stałego zamieszkania. Przeważała młodzież pochodzenia chłopskiego (52%) mieszkająca na wsi (52%). Młodzież pochodzenia robotniczego stanowiła 23%, a inteligenckiego 25%, z tego 45% mieszkało stale w mieście, a tylko 3% w osadzie. Najliczniej reprezentowane było woj. lubelskie (62%), potem rzeszowskie (13%) oraz kieleckie (8%).

Dobór próbki był warstwowy i incydentalny. W analizie wyników uwzględniono te 2 zmienne: płeć i typ uczelni. Zmienne te dzielą badanych na równe grupy co do liczebności. Stwarza to możliwość porównywania i daje podstawy do ustalania zależności wyników od tych zmiennych.

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

A. ŚREDNIE MIARY STOPNIA PREFERENCJI NORM MORALNYCH
ZE WZGLĘDU NA TYP MOTYWACJI DLA OGÓŁU BADANYCH

Z ogólnego przeglądu średnich miar stopnia preferencji motywacji norm moralnych³ (por. tab. 1) widać, iż w kolejnych triadach⁴ przedkładane są normy personologiczne i deontyczne nad utylitarne⁵. We wszystkich układach najniżej preferowane są normy utylitarne, a wśród nich najniższy stopień preferencji został przyznany normie: „Udzielić pomocy [...] ponieważ można liczyć na wdzięczność”, która uzyskała zaledwie 4,84% na skali.

Porównując z kolei średnie miary preferencji norm personologicznych i deontycznych, należy stwierdzić, iż miary te różnią się w poszczególnych triadach: w 6 triadach uzyskały przewagę normy o typie motywacji personologicznej, zaś w 4 pozostałych normy o motywacji deontycznej.

Interesujące jest, że 4 bardzo ważnym normom z punktu widzenia życia społecznego: „udzielić pomocy potrzebującemu w niebezpieczeństwie śmierci”, „być wiernym przyrzeczeniu”, „być sprawiedliwym” i „być prawdomównym” młodzież przyznała motywację deontyczną (gdyż to jest obowiązkiem człowieka, bo do tego jest się wewnętrznie zobowiązanym). U części młodzieży, o czym świadczą wypowiedzi w trakcie badań, motywacja deontyczna zawierała implícite elementy motywacji personologicznej, np. badani najczęściej preferowali motywację deontyczną w wypadku „ratowania życia” (uważając, że jest to po prostu podstawowym obowiązkiem człowieka), właśnie dlatego, że czyn ten jest aktem miłości, życzliwości dla drugiego człowieka i szacunku dla wartości, jakie reprezentuje osoba.

Dokładniejszego porównania między normami ze względu na typ motywacji można dokonać za pomocą testu znaków i rang (Guilford 1964 s. 260). Zastosowanie tego testu wykazało, że chociaż młodzież bardziej ceni motywację personologiczną niż deontyczną, to brak między nimi różnic istotnych statystycznie ($T=16$, $P > 0,05$). Wybór jednej z nich w konkretnej sytuacji konfliktowej (konflikt motywacyjny) zależy od przedmiotu normy i okoliczności towarzyszących tej sytuacji.

³ Średnią miarę stopnia preferencji danej normy moralnej obliczono jako średnią arytmetyczną ocen indywidualnych badanych.

⁴ Przez triadę norm moralnych będzie się rozumieć 3 normy o tym samym przedmiocie, różniące się typem motywacji. Były one zestawione razem na osobnej karcie i jednocześnie eksponowane badanemu.

⁵ Normy o motywacji personologicznej zostały podkreślone linią podwójną, natomiast normy deontyczne linią pojedynczą.

Tab. 1. Średnie miary preferencji norm moralnych ze względu na typ motywacji (w procentach) dla ogółu badanych oraz mężczyzn i kobiet

Numery triad	Numery norm	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
I	<u>1</u>	32,44	35,58	29,28
	<u>2</u>	62,72	60,42	65,04
	<u>3</u>	4,84	4,00	5,68
		100,00	100,00	100,00
II	<u>4</u>	46,34	46,74	45,93
	<u>5</u>	35,64	38,68	32,60
	<u>6</u>	18,02	14,58	21,47
		100,00	100,00	100,00
III	<u>7</u>	53,26	55,22	51,30
	<u>8</u>	34,82	33,46	36,17
	<u>9</u>	11,92	11,32	12,53
		100,00	100,00	100,00
IV	<u>10</u>	49,29	48,26	50,32
	<u>11</u>	37,52	38,22	36,81
	<u>12</u>	13,19	13,52	12,87
		100,00	100,00	100,00
V	<u>13</u>	52,40	51,94	52,86
	<u>14</u>	30,89	33,00	28,77
	<u>15</u>	16,71	15,06	18,37
		100,00	100,00	100,00
VI	<u>13a</u>	45,12	44,36	45,89
	<u>14a</u>	34,60	36,32	32,89
	<u>15a</u>	20,28	19,32	21,22
		100,00	100,00	100,00
VII	<u>16</u>	38,05	36,26	39,85
	<u>17</u>	43,45	43,57	43,34
	<u>18</u>	18,50	20,17	16,81
		100,00	100,00	100,00
VIII	<u>19</u>	33,32	37,18	29,46
	<u>20</u>	42,30	39,38	45,24
	<u>21</u>	24,38	23,44	25,30
		100,00	100,00	100,00
IX	<u>22</u>	53,12	55,06	51,18
	<u>23</u>	33,93	32,32	35,55
	<u>24</u>	12,95	12,62	13,27
		100,00	100,00	100,00
X	<u>25</u>	35,13	36,45	33,81
	<u>26</u>	42,75	40,89	44,61
	<u>27</u>	22,12	22,66	21,58
		100,00	100,00	100,00

Analiza wyników wykazała ponadto, iż różnice pomiędzy preferencją norm utylitarnych a preferencją tych norm w wersji personologicznej i deontycznej są statystycznie bardzo istotne ($T=0$, $P < 0,001$). Zdaniem badanej młodzieży normy o motywacji utylitarnej nigdy nie powinny być przedkładane nad normy o motywacji personologicznej i deontycznej. Szczególnie duża różnica między stopniem akceptacji normy personologicznej i utylitarnej ujawniła się w sytuacji „działania zgodnie ze swymi przekonaniem” i „solidarności z grupą”, zaś najniższa w sytuacji „postępowania sprawiedliwego”. Norma „sprawiedliwość” w wersji utylitarnej została tak sformułowana, iż wartością, ku której zmierza postępowanie sprawiedliwe, jest „spokój sumienia”. Okazało się, że ta wartość została najwyżej oceniona ze wszystkich wartości utylitarnych (25%). Najbardziej zaś negatywnie oceniono „liczenie na wdzięczność” w sytuacji „ratowania komuś życia”. Wypowiedzi badanych określiły tę motywację jako perfidną, niehumanitarną, chyba rzadko spotykaną. Dlatego też w przypadku tej normy zaznaczyła się największa różnica w stopniu akceptacji motywacji deontycznej i utylitarnej.

Brak istotności statystycznej między preferencją norm personologicznych i deontycznych był większy w grupie badanych mężczyzn ($T=21$) niż kobiet ($T=16$). Oznacza to, iż studenci w większym stopniu niż studentki uzależniają wybór motywacji personologicznej czy deontycznej od samego przedmiotu normy.

B. TYP UCZELNI JAKO ZMIENNA RÓŻNICUJĄCA WYNIKI BADAŃ

Analiza porównawcza średnich miar preferencji norm o motywacji personologicznej i deontycznej (por. tab. 2) u studentów poszczególnych uczelni wykazała, że różnice między średnimi miarami są nieistotne statystycznie u młodzieży AM ($T=29$), następnie WSI ($T=22$) i WSR ($T=19$) oraz UMCS ($T=18$). Oznacza to, iż studenci tych uczelni nie przedkładają jednej z tych norm nad drugą, lecz preferują jedną z nich w zależności od przedmiotu normy oraz okoliczności sytuacji moralnej (największa zależność u studentów AM, najmniejsza u młodzieży UMCS). Studenci KUL natomiast uważają, że należy częściej kierować się motywacją personologiczną niż deontyczną (stwierdzone różnice pomiędzy miarami preferencji obu typów motywacji są istotne statystycznie: $T=8$, $P < 0,05$).

Test znaków i rang zastosowany do średnich miar preferencji motywacji personologicznej i utylitarnej wykazał istnienie między nimi różnic statystycznie istotnych we wszystkich uczelniach ($T=0$, z wyjątkiem AM i WSR, gdzie $T=1$). Tylko studenci AM i WSR preferowali motywację

użyteczną („spokój sumienia”) nad personalistyczną („dobro drugiej osoby”) w normie „sprawiedliwość”, w pozostałych zaś normach wszyscy studenci przedkładali motywację personalistyczną. Największa różnica między stopniem preferencji obu motywacji zaznaczyła się w normie „zachowanie tajemnicy” u studentów KUL (różnica 56,49%), WSI (40,67%), WSR (34,30%) oraz w normie „działanie zgodnie z przekonaniami” u studentów UMCS (40,54%) i AM (35,33%). Badani uważają, że w przypadku obu tych norm zdecydowanie częściej należy kierować się wartością personalistyczną, jaką jest godność osobowa człowieka, niż wartością użyteczną: uznaniem ze strony innych ludzi i opinią społeczną.

Tab. 2. Różnice w stopniu preferencji norm ze względu na typ motywacji (zestawienia parami) wyrażone w wartościach T

Badani Typy motywacji	Ogółem	Kobie- ty	Męż- czy- źni	KUL	UMCS	AM	WSI	WSR
P—D	—16	—16	—21	—8*	—18	—29	—22	—19
P—U	0**	0**	0**	0**	0**	1**	0**	1**
D—U	0**	0**	0**	0**	0**	0**	0**	0**

Wartości T statystycznie istotne oznaczono symbolem *. Normy personalistyczne zostały oznaczone literą P, deontyczne — D, a użyteczne literą U.

Najmniejsza różnica w stopniu akceptacji motywacji personalistycznej i użytecznej wystąpiła w normie „sprawiedliwość” u studentów WSI (5,33%), „prawdopodobność” u młodzieży UMCS (5,83%), AM (14,99%) i KUL (19,09%) oraz w normie „solidarność” u studentów WSR (10,83%). Fakt ten wyjaśnić można tym, iż normy te w wersji użytecznej zostały tak sformułowane, iż wartością, do osiągnięcia której działanie zmierza, jest: „spokój sumienia”, którego osiągnięcie zaspokaja potrzebę dodatniej samooceny, oraz „akceptacja przez innych”, pozwalająca na zaspokojenie jednej z najważniejszych potrzeb ludzkich — potrzeby szacunku i przynależności do grupy.

Różnice statystycznie istotne stwierdzono również pomiędzy motywacją deontyczną i użyteczną u studentów wszystkich uczelni ($T=0$). Największa różnica w stopniu preferencji obu motywacji zaznaczyła się w normie „udzielanie pomocy potrzebującemu”. Z najmniejszą częstotliwością zaś należy, zdaniem badanych, przedkładać motywację deontyczną nad użyteczną w sytuacjach, gdy zdecydowano się „nie narażać swego życia” (WSR 6,39%), „być sprawiedliwym” (AM 7,37%) „solidaryzować się z grupą dobrowolnie wybraną” (KUL 13,10% i WSI 3,96) oraz „[...] z grupą, do której należy się z konieczności” (UMCS 12,73%).

Stwierdzone w analizie różnice wskazują, iż w sytuacjach moralnych badana młodzież preferuje motywację personologiczną i deontyczną nad utylitarną. Motywacja personologiczna i deontyczna okazały się indyferentne i preferencja jednej z nich w konkretnej sytuacji moralnej uzależniona jest od samego przedmiotu normy oraz okoliczności działania.

Porównanie średnich miar stopnia preferencji motywacji norm moralnych wykazuje brak istotności statystycznej pomiędzy badanymi studentami i studentkami ($T=226,5$, $P > 0,05$). Płeć nie jest więc zmienną różnicującą tę preferencję. Każdy typ motywacji jest w takim samym stopniu ceniony przez przedstawicieli obu płci (różnica okazała się nieistotna statystycznie dla motywacji deontycznej — $T=29$, personologicznej — $T=15$, utylitarnej — $T=14$).

1. Preferencja motywacji deontycznej

Biorąc pod uwagę specyfikę poszczególnych uczelni oraz specjalistyczny charakter studiów na niektórych uczelniach, należałoby się spodziewać, że szkoła wyższa, w której student kształci się przez kilka lat, wywiera jakiś wpływ na preferencję określonych typów motywacji norm. Czy hipotezę tę potwierdzają rezultaty przeprowadzonych badań eksperymentalnych?

Analiza porównawcza dokonana za pomocą testu znaków i rang wykazała, iż zachodzą różnice statystycznie istotne w stopniu preferencji norm personologicznych, deontycznych i utylitarnych u młodzieży z poszczególnych uczelni (por. tab. 3). Jeśli chodzi o motywację deontyczną

Tab. 3. Różnice w stopniu preferencji norm deontycznych, personologicznych i utylitarnych między poszczególnymi uczelniami (wyrażone w jednostkach T)

Rodzaj motywacji Grupy badanych	Personologiczne	Deontyczne	Utylitarne
WSR—WSI	— 26	— 10	0*
WSR—AM	— 19	— 11	— 6*
WSR—UMCS	— 14	— 21	— 6*
WSR—KUL	— 3	— 25	0*
WSI—AM	— 35,5	— 22	— 14
WSI—UMCS	— 19	— 10	— 22
WSI—KUL	0*	— 7 *	0*
AM—UMCS	— 9	— 9	— 28
AM—KUL	0*	— 9	— 1*
UMCS—KUL	— 2*	— 16	0*

Wartości T statystycznie istotne zostały oznaczone symbolem *

różnica statystycznie istotna wystąpiła jedynie między studentami WSI i KUL ($T=7$, $P < 0,05$). Przyczyną tej różnicy jest odmiennność wszystkich 3 typów motywacji pomiędzy obu uczelniami. Studenci uniwersytetu preferowali zdecydowanie wyżej wszystkie normy personologiczne ($T=0$). Największa różnica ujawniła się w normie „sprawiedliwość” (20,26%), zaś najmniejsza w normie „prawdomówność” (2,29%). Badani z uczelni technicznej natomiast preferowali wyżej wszystkie normy utylitarne ($T=0$). Najwyżej w porównaniu ze studentami KUL młodzież WSI preferowała normę „sprawiedliwość” (6,90%), a najniżej „solidaryzowanie się z grupą dobrowolnie wybraną”. (0,13%). Warto przy tym zwrócić uwagę, iż poziom istotności statystycznej co do motywacji deontycznej między obu uczelniami wynosi tylko 0,05, zaś w pozostałych typach motywacji 0,01. Fakt ten wskazuje na to, iż istnieje większe zróżnicowanie między obu uczelniami w ocenie norm personologicznych i utylitarnych niż w ocenie norm deontycznych. Należy przy tym podkreślić, że w pozostałych 9 zestawieniach poszczególnych uczelni różnica w stopniu preferencji norm deontycznych nie okazała się statystycznie istotna. Preferencja motywacji deontycznej okazała się więc niezależna od charakteru uczelni, w której młodzież zdobywa formację intelektualną i moralną. Oznacza to, iż młodzież ta ma w jednakowym stopniu ukształtowane poczucie obowiązku działania moralnie dobrze.

2. *Preferencja motywacji utylitarnej i personologicznej*

Czy preferencja motywacji utylitarnej i personologicznej wykazuje również niezależność od zmiennej, jaką jest typ uczelni? Analiza porównawcza testem znaków i rang między uczelniami zasadniczo uprawnia do udzielenia odpowiedzi przeczącej. Okazało się bowiem, iż studenci niektórych uczelni mają większe tendencje do preferowania norm utylitarnych czy personologicznych niż studenci innych uczelni.

Tak więc np. porównanie młodzieży WSR z młodzieżą poszczególnych uczelni ujawniło różnicę istotną statystycznie w stopniu preferencji norm utylitarnych. Z tab. 3 widać, iż w preferencji norm utylitarnych różnice między WSR a WSI i KUL są istotnie powyżej poziomu ufności 0,01 zaś pomiędzy WSR a UMCS i AM na poziomie ufności 0,05. Wyniki te świadczą o tym, że studenci WSR wyżej preferują motywację utylitarzną niż ich koledzy z innych uczelni. Fakt ten nieco zastanawia i niepokoi.

Porównując z kolei miary preferencji studentów WSI z innymi uczelniami, poza różnicami w stosunku do studentów KUL w preferencji norm personologicznych i utylitarnych oraz studentów WSR w preferencji norm

użytecznych, nie stwierdzono żadnych odchyśleń istotnych statystycznie. Studenci tej uczelni nie odbiegają zasadniczo poza preferencje typowe dla środowiska studenckiego Lublina.

Charakteryzując preferencję młodzieży AM trzeba podkreślić, iż jest ona niższa, jeśli chodzi o motywację personologiczną, w stosunku do preferencji studentów uniwersytetów. Różnica między AM i KUL jest statystycznie bardzo istotna ($T=0$), zaś pomiędzy AM i UMCS — zbliżona jest do granic istotności statystycznej ($T=9$, $P > 0,05$, $T_{0,05}=8$). Preferencja motywacji użytecznej jest u młodzieży tej uczelni wyższa niż u studentów KUL ($T=1$).

Miary preferencji studentów obu uniwersytetów były nieco odmienne od preferencji młodzieży innych uczelni. Młodzież uniwersytecka wyżej preferowała normy o motywacji personologicznej, niższe natomiast miary preferencji przypisywała normom użytecznym w porównaniu z pozostałą grupą badanych. Istotne statystycznie różnice w tym przypadku wystąpiły pomiędzy studentami UMCS i WSR oraz KUL a innymi uczelniami. Zestawienie zaś preferencji młodzieży obu uniwersytetów wykazało, iż studenci KUL zdecydowanie wyżej cenią normy o motywacji personologicznej niż ich koledzy z UMCS ($T=2$). Jednym z czynników warunkujących wyższą preferencję norm personologicznych u studentów KUL wydaje się bardziej filozoficzny charakter studiów oraz wiedza z zakresu etyki personalistycznej, jaką otrzymują studenci tej uczelni.

*

Akceptacja określonego typu motywacji jest rezultatem procesu wychowawczego w rodzinie, szkole i uczelni wyższej. Genezy jej należy szukać w uzasadnieniach racji postępowania moralnego, które sprowadzają się zasadniczo do odpowiedzi na pytanie: dlaczego należy podejmować określone działanie? Preferencja motywacji personologicznej, deontycznej bądź użytecznej, będąc podstawowym wyznacznikiem określonej postawy życiowej jednostki, decyduje o wartości moralnej człowieka (nawet bardziej niż jego czyny).

Zestawienie średnich miar stopnia preferencji norm moralnych ze względu na typ motywacji wykazuje, iż wybór motywacji personologicznej czy deontycznej w konkretnej sytuacji zależy od przedmiotu normy. Różnice między preferencją norm deontycznych a personologicznych okazały się nieistotne dla ogółu badanych oraz obu płci i poszczególnych uczelni (z wyjątkiem UMCS). Płeć okazała się zmienną nie różnicującą oceny norm ze względu na 3 typy motywacji. Można również stwierdzić, że uczelnia, w której student zdobywa wykształcenie, ma wpływ na pre-

ferencję normy o motywacji personologicznej oraz utylitarnej, nie ma zaś decydującego znaczenia dla preferencji norm deontycznych. Tak więc np. studenci WSR i AM wyżej preferowali motywację utylitarą niż inni. Wyraźną prawidłowością okazała się również większa preferencja norm personologicznych u studentów uniwersytetów niż u młodzieży pozostałych uczelni.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż postawy życiowe studentów środowiska lubelskiego są zasadniczo postawami humanistycznymi, gdyż normy personologiczne i deontyczne są zdecydowanie wyżej preferowane niż normy o motywacji utylitarnej. Jest to zjawisko pozytywne z punktu widzenia wymagań życia społecznego. Istnieje bowiem gwarancja, że młodzież ta po ukończeniu studiów, zajmując odpowiedzialne stanowiska w pracy zawodowej, będzie dokonywać rozstrzygnięć w sytuacjach moralnych kierując się wartościami personologicznymi (tzn. dobrem osób, rozumieniem ich potrzeb, szacunkiem dla ich godności osobowej), a nie interesem osobistym. Wyniki badań należy jednak traktować ostrożnie, gdyż nie pozwalają one na ekstrapolację uzyskanych preferencji na inne normy moralne. Stopień akceptacji danej normy zależy też m. in. od bardziej lub mniej ogólnego jej sformułowania (por. Singer 1963). Uzyskany materiał empiryczny jest w dużym stopniu reprezentatywny dla środowiska lubelskiego. Reprezentatywność tę gwarantuje warstwowy dobór próbek oraz liczebność osób w każdej analizowanej podgrupie pozwalające na uogólnienia statystyczne. Nie można ich jednak rozszerzyć na populację młodzieży kończącej studia wyższe w Polsce. Badania te wskazują tylko na pewien charakterystyczny trend w preferencji motywacji norm moralnych absolwentów wyższych szkół Lublina.

LITERATURA

- Baley S.: O doniosłości badań nad słownictwem charakterologicznym. „Polskie Archiwum Psychologiczne” 7:1934/35 nr 1 s. 1-4.
- Batawia S., Budkiewicz J., Skrzywan-Zebrowska M.: Badania nad nieletnimi przestępcami. Poczucia moralne. Warszawa 1929.
- Baumgarten F.: Kłamstwo dzieci i młodzieży. Warszawa 1927.
- Chmielakówna J.: Poczucie sprawiedliwości u dzieci szkolnych. „Czasopismo Pedagogiczne” 1917 nr 5 s. 396-407.
- Ciemborowicz J.: Motywy moralności u dzieci szkolnych. „Nowe Tory” 1914 nr 3.
- Czeżowski T.: Aksjologiczne i deontyczne normy moralne. „Etyka” 1970 nr 7 s. 133-140.
- Domański F.: Słownictwo charakterologiczne dzieci od 7 do 14 roku życia. „Polskie Archiwum Psychologiczne” 7:1934/35 nr 1 s. 5-51.

- Greeno J. G.: *Elementary Theoretical Psychology*. Menlo Park-California-London-Ontario 1968. Addison-Wasley Publishing Company.
- Guilford J. P.: *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*. Warszawa 1964.
- Jasnorzewska J., Kunicka J.: Próba badania poczuć moralnych dzieci przestępczych „testem kur”. „Polskie Archiwum Psychologiczne” 7:1934/35 nr 2 s. 97-117.
- Kowal Cz.: O poglądach społeczno-moralnych młodzieży licealnej. „Psychologia Wychowawcza” 1959 nr 1 s. 34-50.
- Malewska H., Muszyński M.: *Kłamstwo dzieci*. Warszawa 1962.
- Matusiewicz Cz.: Charakter i motywy aktywności młodzieży starszej. Zielona Góra 1968.
- Muszyński M.: Kradzież w poglądach i postępkach młodzieży szkolnej. „Nowa Szkoła” 1963 nr 1 s. 24-32.
- Ossowska M.: *Motywy postępowania. Z zagadnień psychologii moralności*. Warszawa 1949.
- Singer M. G.: *Generalization in Ethics*. London 1963.
- Soldenhoff S.: O empiryzmie w etyce. „Etyka” 1967 nr 2 s. 69-72.
- Szabuniewicz J.: Słownik charakterologiczny dziecka 7- i 8-letniego. „Polskie Archiwum Psychologiczne” 7:1934/35 nr 1 s. 52-78.
- Szaniawski K.: Teoria decyzji a etyka. „Etyka” 1967 nr 2 s. 7-17.
- Szmydt J.: Rozwój sądów i poczuć moralnych u dzieci i młodzieży. „Zdrowie Psychiczne” 1948 nr 4 s. 123-128.
- Szyc A.: *Rozwój pojęć moralnych u dzieci ze stanowiska psychologii i pedagogiki*. W: *Z psychologii i fizjologii wychowania*. Lwów-Warszawa 1899.
- Taź: *Badania nad rozwojem poczuć sprawiedliwości*. „Wychowanie w Domu i Szkole” 2:1912 s. 427-429.
- Zborowski J.: Rozwój sądów moralnych u dzieci. „Życie Szkoły” 1959 nr 6 s. 1-4.

THE MORAL MOTIVATION IN VARIOUS GROUPS OF YOUTH

PSYCHOLOGICAL INVESTIGATION OF STUDENTS

Summary

The essential aim of the present studies was to answer the question: "What is the opinion of senior students about moral duties, considering a particular type of motivation?"

The testee was placed in a hypothetical moral situation and ordered to determine the degree of preference of three triads of norms taking into consideration personal, deontological and utilitarian motivation. The ratings were presented on the scale of the degree of acceptance of the behaviour norms, ranging from 0 to 100. In order to determine the degree of preference for each of the motivations, the testee had to compare pairs of norms: n_1 with n_2 ; n_1 with n_3 ; n_2 with n_3 . The comparison resulted in three global proportional indices of preferences completing to a hundred, since the testee was to give them for all these situations in which he considered accomplishment of the particular activity necessary.

The analysis of the experimental data concerns 150 senior students from five higher schools in Lublin (30 students from each school).

A general survey of the medial values of the degree of the motive preference indicates that in the main young people give priority to personological and deontological motivation over utilitarian one.

As far as personological motivation is concerned the testees seem to value most the norm: "to help a person being in danger of losing his life". The norm also achieved the highest degree of acceptance in the deontological version. In the group of norms of utilitarian motivation the students pronounced themselves in favour of "to act justly as then one has a clear conscience".

When considering the problem of interdependence between the motivation ratings and the type of higher school it was found out that students of all higher schools equally preferred norms of deontological motivation. It means that preference of this motivation is independent of the character of the higher school in which the young people are intellectually formed.

The type of higher school proved however a significant determinant of the norm preference in respect of personological and utilitarian motivation. The highest degree of preference of utilitarian motivation could be observed in students from agricultural school, while medical students revealed lower degree in the ratings of personological motivation than university students. Besides the analyses of the results proved that the sex variable is not a significant determinant of the ratings of the norm preference in respect of the motivation type.